

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2019 | ÅRGÅNG 23

Bokförlaget THALES

→ VAD GÖR ETT SAMHÄLLE BÄTTRE?

EN KRITIK AV INKLUDERINGS-/EXKLUDERINGSDIKOTOMIN

Cathrine V. Felix & Dan Egonsson

Inledning

EN RAD LÄNDER har infört lagar som begränsar användningen av ansiktsdöljande klädsel.¹ Kännetecknande för debatterna i dessa länder är att både anhängare av och motståndare till dessa lagar hänvisar till inkludering för att försvara sin ståndpunkt.²

Motståndarna till lagar och förbud hävdar att det mest inkluderande förhållningssättet är att tillåta ansiktsdöljande klädsel, då den utgör en del av en religiös och kulturell identitet. Motståndarna befärdar att konsekvenserna av ett förbud blir att kvinnor isoleras från samhället eftersom de håller sig (eller snarare hålls) hemma när de inte får vistas offentligt i de kläder som deras kultur och religion kräver att de ska använda.

Förespråkarna av restriktioner och förbud hävdar att detta är det mest inkluderande alternativet just för att ansiktsdöljande plagg *i sig själv* är en kvinnoförtryckande praktik. Ansiktsdöljande klädsel, hävdar förespråkarna, är en form av social kontroll av kvinnor som står i skarp kontrast till inkludering.

Betecknande för debatten om klädsel är alltså att aktörer med helt olika ståndpunkter hänvisar till inkludering för att ge stöd åt sina argument. Parterna är eniga om att inkludering är något bra och vill att deras egen position betraktas som den mest inkluderande.

Det är långtifrån bara i kläddebatten som de olika aktörerna appellerar till inkludering för att driva sin sak. När FN, olika myndigheter, organisationer, forskare och privata aktörer talar om framsteg i samhället och när de preciserar vad som skapar social, kulturell och religiös mångfald, hänvisar de gärna till inkludering. Exkludering betraktas som något som till varje pris bör undvikas och inkludering som moraliskt önskvärt i sig själv. Denna överoptimistiska användning av »inkludering» i politisk, offentlig och vetenskaplig diskurs, samt att man konsekvent bortser från exklu-

deringens positiva sidor, är problematiskt. Distinktionen är inte bara en falsk dikotomi där de förmenta motsatserna i själva verket är tätt sammanvävda med varandra. I många fall beror framgång i samhället på ett samspel mellan inkludering och exkludering, men i vissa fall beror den i första hand på exkludering. Detta försöker vi förklara och försvara i vår artikel.

Inkludering

»INKLUDERING» ÄR ETT signalord i den samtida debatten, som man använder sig av i olika sammanhang i allt från politik, mänskliga rättigheter, utbildning till vetenskap. Att inkludering är populärt i samtida vetenskap ser man inte minst på antalet tidskrifter som ägnar sig åt ämnet: *Journal of Social Inclusion Studies*, *International Journal of Information, Diversity, & Inclusion* och *Social Inclusion*, för att bara nämna tre.

»Inkludering» fungerar i termer av sina positiva vibrationer ungefär på samma sätt som termen »demokrati». Människor tar för givet att demokrati har ett egenvärde och att det räcker att nämna ordet för att det ska få positiva effekter. Flera länder har ordet »demokrati» i sitt namn, däribland Demokratiska republiken Kongo och Demokratiska folkrepubliken Korea. På ett liknande sätt – även om det inte gäller generellt³ – kan man höra glödande tal om inkluderande samhällen och inkluderande klassrum.

FN:s första deklARATION om mänskliga rättigheter på 2000-talet, Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD),⁴ gjorde inkludering till en fundamental mänsklig rättighet. I ett välkänt styrdokument angående rättigheterna för barn med Downs syndrom i distriktsdomstolen i District of New Jersey USA, skrev chefsdomaren John Gerry att »inkludering är en rättighet, inte ett privilegium för ett utvalt fåtal».⁵ Enligt detta resonemang ger ett samhälle som är genuint inkluderande full moralisk ställning till människor oberoende av kön, ras, sexuell orientering, funktionsnedsättning, politisk eller religiös övertygelse, och bedöms därför vara ett bra samhälle. Under större delen av mänsklighetens historia var det verkligen »ett privilegium för ett

utvalt fåtal» att få vara en fullgod samhällsmedborgare. Fram till förra seklet var detta synonymt med att vara en vit, rik heterosexuell man, men numera (om än med en varierande grad av motstånd) inkluderas även kvinnor, svarta, urbefolkningar, människor med funktionsnedsättningar och personer i HBTQ-gruppen,⁶ med flera. Dåvarande vice generalsekreteraren för FN, Jan Eliasson, höll 2016 ett tal för FN:s medlemsstater där han framhöll att »universell inkludering är ett universellt etiskt imperativ enligt 2030 Agenda for Sustainable Development. Ingen får bli lämnad kvar».⁷ Detta är en bra illustration till Franziska Felders antagande att inkludering enligt standardanvändningen handlar om social inkludering (2018). Det är till exempel lätt att förstå hur inkluderingen av tidigare exkluderade grupper kan betraktas som ett sätt att utöka och förstärka det skydd som de mänskliga rättigheterna är tänkta att ge (Kymlicka 2001), och även hur djuren har fått en moralisk ställning som tidigare var förbehållen endast människan (Singer 1975). Inkludering kan förstås som social inkludering, även om det inte alltid är uppenbart huruvida inkluderingen handlar om handlingsätt, utfall, politiska värden etc. Vad som emellertid är uppenbart är att inkludering i alla dessa användningar ses som något positivt.

Exkludering

I SKARP KONTRAST till detta väcker exkludering som begrepp bilder av segregation, apartheid, trångsynthet, fanatism, dogmatism, sexism och diskriminering – vilket knappast är kännetecknen på samhällseliga framsteg. Och exkludering kan verkligen vara allt detta. Emellertid kan exkludering på samma sätt som inkludering vara en strategi eller metod som tillämpas i syfte att uppnå positiva samhällseffekter. Exempelvis ställer vi dem som kränker mänskliga rättigheter inför rätta och är de skyldiga kan de fängslas – vilket på ett effektivt sätt utesluter dem från delaktighet i samhället. Exkludering kan också vara en politisk markering: länder som inte lever upp till mänskliga rättigheter beläggs med handelsförbud – och utesluts därmed från det som kallas för »the family of nations» – på samma sätt som vi bojkottar de företag som använder sig av barnar-

bete. Detsamma gäller i sportens värld – idrottare som uppsåtligt använder prestationshöjande medel utestängs från sin idrottsgren – på goda grunder, skulle de flesta säga. Att göra rätt och att göra samhället till en bättre plats tycks ofta kräva att vi utesluter något eller någon från vårt liv eller ur samhällsgemenskapen. Exkludering är i själva verket ett normalt inslag i vårt sätt att leva: lojalitet, vilket ofta framhålls som en dygd, verkar också kräva den. Lojalitet gentemot familj, vänner och kollegor innebär att vi behandlar dessa på sätt som utesluter en liknande behandling av dem som befinner sig utanför dessa cirklar. Det är varken praktiskt eller önskvärt att medräkna alla världens människor i sina inre cirklar.

Exkludering verkar alltså på samma sätt som inkludering kunna ha bra effekter för samhället. Trots detta är det ovanligt att vi betraktar exkludering som ett medel för att skapa ett välfungerande samhälle. Detta, menar vi, kan medföra att vi missar ett viktigt verktyg i vår strävan efter social, kulturell och religiös mångfald.

Två invändningar

INNAN VI FORTSÄTTER vill vi ta upp två invändningar. Den första handlar om att vi ger ett »straw man-argument»; den andra invändningen handlar om trivialitet.

Straw man: Det ligger ett stort etiskt värde i inkluderingen som idé, men finns det verkligen någon som förespråkar social inkludering till varje pris? Det kan verka som om vi angriper en halmdocka, d.v.s. åsikten att inkludering är ett absolut moraliskt imperativ som bör utökas och innefatta varje tänkbar grupp av individer, även psykopatiska mördare, nazister, pedofiler med flera. Ingen har ett så extremt synsätt. Men det är inte denna position som är målet för vår kritik. Målet är snarare de som är överoptimistiska rörande värdet av inkludering och negativa till exkludering och som heller inte ser hur tätt sammankopplade de två är. Och vi riktar oss inte i första hand till enskilda opponenter utan snarare till ett tonläge i diskussionen. Betrakta exempelvis den förklaring av termen »inkludering» som *Cambridge Dictionary* använder sig av: »Regeringarna vill nå en överenskommelse som

är så inkluderande som möjligt».⁸ Inkludering betecknar här en lyckad överenskommelse. Inkludering blir en moralisk norm.

Vi ansluter oss till Karl Poppers argument från 1945 om att tolerans av intolerans är paradoxalt. Han menade att grupper som förespråkar och arbetar för intolerans inte förtjänar att inkluderas i ett demokratiskt samhälle; de bör i själva verket uteslutas. Av ett sådant synsätt följer att framsteg i samhället kan uppnås såväl via inkludering som exkludering, och att dessa många gånger är så intimt förbundna med varandra att det är meningslöst att försöka skilja dem åt: de är snarare två sidor av samma mynt. Emellertid är vi inte ute efter att presentera en exkluderingens etik, på sin höjd gör vi här ett *förarbete* till en sådan etik. Vi försöker inte besvara frågan »När är exkludering bra?» Inte heller har vi ambitionen att närmare precisera hur man bör förstå »inkludering» och »exkludering» – om den typen av definition ens är möjlig. Vår blygsamma ambition är att nyansera en debatt som ofta är överförenklad genom att påminna läsaren om att inkludering inte alltid är så positiv och att exkludering inte alltid är så negativ som det vid första påseende kan verka.

Den andra invändningen handlar om *trivialitet* och går ut på att varje exkludering i dessa sammanhang görs i det instrumentella syftet att uppnå inkludering.⁹ I själva verket kan man alltså se exkluderingen som en del av en inkluderande handling. *Exkludering* av lagar som förbjuder sodomi kan till exempel ses som ett led i *inkluderingen* av fler sätt att ge uttryck för sin sexualitet. Även om detta är sant ändrar det inte på det faktum att exkludering är en nödvändig del av denna process, som inte kan reduceras till inkludering. Vad som är en del av vad kan också ses som en rent terminologisk fråga som avgörs av hur man väljer att se på saken. Men vi kommer att argumentera för att det verkligen handlar om olika sätt att se på den här typen av process – och inte bara om olika beskrivningar – där drivkraften mycket väl kan ligga på den negativa sidan som handlar om att få bort fördomar och vanföreställningar i samhället, alldeles oavsett vad detta i förlängningen kommer att öppna för. Om inkludering kan vara ett egenvärde kan med andra ord även exkludering vara det.

Samspelet mellan inkludering och exkludering kan också vara mer intrikat än vad invändningen om trivialitet ger intryck av. Ta exemplet med kvinnlig omskärelse. Här vill man förmodligen exkludera själva praktiken utan att därmed utestänga de före detta praktiserande parterna från samhället. Att angripa problemet med hjälp av lagen kan ha en förtryckande effekt och ibland bara få till följd att fenomenet går under jorden. Man har därför argumenterat för att bästa sättet att komma åt kvinnlig omskärelse inte är att gå via juridiken – hur viktigt man än tycker det är att lagen får uttrycka att samhället förkastar själva praktiken – utan snarare genom ett försiktigt men tålmodigt arbete med att införa dessa människor i en kultur som är förenlig med majoritetssamhällets normsystem (Bicchieri 2016). Detta kräver en mer inkluderande ansats. Att påtvinga nya idéer ovanifrån – genom utifrån kommande »experter» som »vet bättre» än dessa människor själva vad de faktiskt behöver – skapar bara förbittring och harm. Även om det ärliga och välmenande uppsåtet handlar om exkludering av förlegade tänkesätt, kan resultatet bli att det i stället är människorna som omfattar tänkesätten som känner sig exkluderade. Att skapa ett klimat där nya idéer kan växa från grunden till synes av sig själv, har större utsikt att förändra människors sätt att tänka. En inkluderande process kan till slut exkludera det gamla till förmån för det nya.¹⁰

Samhälleliga framsteg

SOM VI HANTERAR frågan om inkludering och exkludering här, handlar den i grunden om samhällets utveckling och vad som ligger bakom att ett samhälle gör moraliska framsteg. Även om det är en kontroversiell fråga vad som mer exakt ska förstås som framsteg i och utveckling av samhället, har det sedan länge funnits en ambition att på något sätt mäta denna utveckling över tid. Hur ska vi veta om våra politiska system och reformer fungerar om vi inte försöker ta reda på om utvecklingen går mot det bättre? Fokus i denna text ligger inte på hur individen har det utan snarare på hur individens liv speglar samhället i stort och därmed förändringar

i samhällsinstitutioner, lagar, praktiker och allmänna moraliska uppfattningar. När vi talar om sociala framsteg avser vi någorlunda stabila förändringar mot ett bättre samhälle som direkt eller indirekt är ett resultat av mänskliga ansträngningar. Måttstocken för vad som är »bättre» och »sämre» i detta sammanhang är förstås öppet för diskussion, även om det inte är en diskussion vi kommer att ge oss in i här, annat än i de fall där »bättre» och »sämre» direkt kopplas samman med »inkludering» och »exkludering».

»Samhällsutveckling» är ett tvetydigt begrepp mellan å ena sidan processer som sker i samhället (»progress in society»), till exempel vetenskapliga, teknologiska och ekonomiska framsteg samt framsteg i välfärd, och å andra sidan processer som rör de politiska, sociala och normativa strukturer som konstituerar samhället (»progress of society»). De förstnämnda processerna som sker i samhället har betydelse för utvecklingen av samhället i stort. Emellertid kommer vi här i första hand att räkna framsteg vad gäller *sociala* och *politiska* värden samt av *moralsynen* mer allmänt som centrala i den egentliga samhällsutvecklingen (d.v.s. »progress of society»):

Sociala och politiska värden. Enligt den oberoende människorättsorganisationen Freedom House,¹¹ var den globala trenden när det gäller frihet och demokrati mycket lovande i slutet av förra seklet och i början av det nuvarande. Från år 1972 – när Freedom House startade med att ge ut sin årliga »Freedom in the World»-rapport – till år 2006 kunde man se en dramatisk ökning i antalet »fria» länder (från 43 till 89) samt i antalet »delvis fria» länder (från 38 till 58). Antalet icke »fria» länder föll under samma period från 69 till 45. Tyvärr har vi sedan 2006 sett en global nedgång i dessa värden i 113 länder under det att endast 62 länder har haft en uppgång.

Moralsyn. Inkludering av tidigare exkluderade grupper är ofta nyckelkriteriet på utveckling för samtida tänkare: den *expanderande cirkeln*, också känd som *Leckys cirkel* efter historikern W.E.H. Lecky (1869), har blivit ett centralt begrepp i den etiska diskussionen. Peter Singer skriver med hänvisning till den expanderande cirkeln: »rent allmänt verkar det troligt att dessa åsikter är tecken på mora-

liska framsteg mot en värld i vilka människor inte blir nekade rättigheter på grund av ras, etnicitet eller kön» (2008). I en liknande anda förstår Richard Rorty (2007: 53) framsteg i termer av en allt större förmåga att uppfatta underordnade grupper som »människor lika oss själva». Och inkluderingen expanderar som sagt även bortom den mänskliga sfären. I Singers fall handlar det om en inkludering av djuren som innehavare av moraliska anspråk medan djupekologer också velat innefatta träd och andra växter (Næss 1989).

Med denna högst preliminära begreppsanalys¹² som bakgrund ska vi nu ge konkreta exempel på hur problematiskt det blir om vi likställer samhällsframsteg med inkludering och därmed helt utelämnar exkludering ur bilden.

Exempel

HÄR FÖLJER EN ungefärlig systematisering av exempel baserade på sju kategorier av framsteg. Syftet med exemplen är i första hand att visa att det kan vara olika former av exkludering som driver den sociala utvecklingen och i andra hand att ytterligare visa hur tätt sammankopplade exkludering och inkludering är.

Rättigheter: våld. De människor som lever i samhällen utan fungerande domstols- och polisväsen har det överlag sämre än människor i samhällen med sådana institutioner. Vi menar att statens monopol på våldsanvändning av vapen mot andra människor är ett bra exempel på sociala framsteg i form av exkludering, eftersom detta monopol inskränker individens rätt till självförsvar. Ett statsmonopol på den typen av våld främjar en trygg och civiliserad tillvaro på bekostnad av medborgarnas möjlighet att själva välja att skydda sig med våld. I stället för att ta saken i egna händer förväntas de vända sig till polisen.

Objekt: mänskligt liv – dess början och slut. I många länder betraktade man förut befruktade ägg rent juridiskt som mänskliga varelser. Att inte längre betrakta dem som sådana – d.v.s. att exkludera dem från statusen att vara fullvärdiga personer – har öppnat dörren för abort. I dag har länder över hela världen liberaliserat sina abortlagar, inklusive katolska länder. Det senaste exempel när detta

skrivs är Irland (genom en folkomröstning den 26 maj 2018).¹³ Alla förespråkare för abort skulle kanske inte hålla med om detta, men vi betraktar exkluderingen av personstatus för det tidiga fostret som ett klart exempel på utveckling av samhället, både i kraft av insikten i vad en människa egentligen är och för den kontroll över sin egen kropp som detta ger kvinnan.

I andra änden av en människas livsspann finns ett liknande exempel. Under senare år har det skett en stark utveckling vad gäller läkares och samhällets sätt att definiera vad det innebär att vara död. Baserat på ett hjärndöds-kriterium kan människor i ett permanent vegetativt tillstånd numera (med behörigt tillstånd från anhöriga) få sin så kallade livsuppehållande behandling avslutad och därmed i förekommande fall fungera som organdonatorer. Både med tanke på den mänskliga värdigheten och behovet av organ kan exkluderingen av hjärndöda och nästintill hjärndöda ur kategorin levande människor betraktas som ett framsteg för samhället.

Moralisk auktoritet: sekularisering. Nietzsche deklarerade som vi vet att »Gud är död» (2008) och menade att det efter upplysningen inte fanns någon anledning att tro på någon Gud för den moraliska auktoritetens och vägledningens skull. Senare tid har inneburit en nedgång för gudstron i de liberala demokratierna, åtföljt av ett avskaffande av sådana skick och lagar som tidigare togs för givna, till exempel de lagar som förbjöd blasfemi. Detta bör betraktas som en seger för yttrandefriheten, som ses som en av de mest grundläggande av de mänskliga rättigheterna i artikel 19 i FN:s allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna.

Beteende: sexualitet. Alltför många länder har fortfarande en överförenklad syn på hur sexualitet får uttryckas där det enda (tillåtna) alternativet är förhållandet mellan en (och endast en) man (som är en cisperson¹⁴) och en kvinna (tillika cisperson). Samtidigt har vi under senare år också bevittnat en ökande grad av medvetenhet om att sexuell orientering är en komplex fråga. Och den här typen av förändringar är inte begränsade till juridikens område. Alan Buchanan och Russell Powell skriver: »moralisk utveckling består ibland av en »avmoralisering» av vissa slags

beteenden såsom föräktenskapligt sex och masturbation» (2015: 53). Även om det inte varit olagligt att ha utomäktenskapliga barn, så har de sociala kostnaderna av detta historiskt varit höga, framför allt för kvinnan och hennes barn. Men tiderna har ändrats. Vi talar inte längre om »oäkta barn» och även om det fortfarande har ett socialt pris att vara ensamstående förälder har detta förmodligen mindre att göra med att det skulle vara syndigt med föräktenskapligt sex, utan beror snarare på vissa kvardröjande föreställningar om hur en riktig familj ska se ut. Attityderna till onani har också förändrats – i Europa, Nordamerika och på andra platser. Det finns fortfarande en stark koppling till skam och genans, men de tidigare moraliska övertonerna har numera klingat av.

Människor: segregation. De exempel vi hittills gett rör exkludering av objekt, idéer och praktiker. Men exkluderingen av personer och grupper av personer är förstås också av central betydelse, inte minst eftersom vi sett att förespråkarna av inkludering som moralisk norm ofta tänker på inkluderingen av människor som tidigare varit exkluderade. Men betänk de potentiellt positiva konsekvenserna av att exkludera vissa grupper av människor från vissa platser: ett antal länder med ett historiskt starkt patriarkat, däribland Mexiko, Thailand, Iran, Indien, Japan och Brasilien, erbjuder numera sina kvinnliga medborgare att resa i segregerade tågvagnar enbart för kvinnor – för att slippa sexuella övergrepp och trakasserier. Vi betraktar inte sådan segregation som värdefull i sig själv, men det kan vara en effektiv metod att ge kvinnor skydd i en övergångsperiod, om samhället samtidigt arbetar långsiktigt på att kvinnor såväl som män ska kunna känna trygghet var de än befinner sig.

Värden: heder. I Homeros Grekland var heder helt enkelt måttstocken på en persons värde; den uppnåddes delvis genom härkomst, delvis genom tapperhet eller list i krig, i politiken eller i lärda debatter. En persons hederskänsla antogs spegla hennes karaktär och i enlighet med denna blev hon också bemött. I många länder och kulturer är det fortfarande så att heder bestämmer individens rättigheter och skyldigheter i samhället. Heder – i den traditionella innebörden – har dock förlorat sin lyskraft och betydelse i västvärlden och andra

delar av världen. Vi anser att detta är en bra sak. En anledning till detta är att individens karaktär enligt en traditionell hedersuppfattning ofta var direkt knuten till familjen. Om någon medlem i familjen skämde ut sig själv ansågs detta drabba hela familjen, vilken således såg som sin uppgift att återupprätta sitt goda namn och anseende. Det var inte ovanligt att detta slutade i hedersdödande. Det är denna typ av hederskultur som är vår måltavla och som på olika håll dessvärre fortfarande lever kvar i människors tänkande.

Egenskaper: genus och etnicitet. I många samhällen har det varit ladat med ett moraliskt egenvärde att vara en ljushyad eller vit man. Den typen av visuellt identifierbara egenskaper håller långsamt på att förlora sin moraliska betydelse och kommer därmed sakta men förhoppningsvis säkert också att exkluderas från klassen av egenskaper som har moralisk relevans. Rättigheter som en gång i tiden enbart tillföll vita, rika, fastighetsägande män håller på att komma alla i samhället till del.

Förhållandet mellan inkludering och exkludering

EXEMPLET OM GENUS är en bra illustration på hur sammanvävda inkludering och exkludering kan vara. Exkluderingen av manlighet som en förutsättning för moraliska och juridiska rättigheter är ju i själva verket en nödvändig följd av inkluderingen av kvinnor i klassen av sådana rättigheter. Lagen om lika lön («the Equal Pay Act») som infördes 1970 i Storbritannien förbjöd ojämlikhet i lön och arbetsvillkor för kvinnor och män. Hur pass framgångsrik denna lag har varit kan och bör diskuteras; men det är åtminstone inte längre tillåtet att öppet erbjuda män och kvinnor olika lön för det som i grunden är samma arbete (i Sverige avskaffades de s.k. »kvinnolönearifferna» på 1960-talet). Den löneökning som detta innebar för kvinnorna kom förstas till priset av att männen förlorade ett privilegium. På samma sätt följer i realiteten en exkludering av ett tidigare privilegium för vita från artikel 1 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna: »Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter.»¹⁵ Detta är ett krav på inkludering, och på att regeringar, företag och andra

institutioner på ett mer rättvist sätt ska vara en spegel av den mångfald som finns av etnicitet och hudfärg i samhället.

Lagen om lika lön i Storbritannien hade en föregångare i lagen om gifta kvinnors egendom («the Married Women's Property Act») från 1870. Denna ändrades 1882 (men behöll sitt namn) varigenom man avskaffade den praxis som tidigare gällt civilrättsligt och som inneburit att en kvinnas egendom per automatik blev hennes makes när de gifte sig – vilket alltså betydde att kvinnor tidigare inte kunnat ha något slag av egendom. Fler lagreformer i början av 1900-talet stärkte och utökade kvinnors rätt att inneha egendom oberoende av sina män. Giftna kvinnor blev därmed inte bara enskilda egendomsinnehavare, vad som var ännu viktigare var att de inte längre helt behövde vara beroende av sina män. På samma sätt som med många andra och tidigare förtryckta grupper bestod den omedelbara fördelen av frigörelsen av att de fick det ekonomiskt (och psykologiskt) bättre. De fick möjligheter som de inte tidigare haft. Vi menar emellertid att den väsentliga politiska förändringen i kölvattnet av lagen om gifta kvinnors rättigheter handlar mer om männens minskande makt över äktenskapet än om kvinnors rätt till egendom.

Att vi behandlar två parter som jämlikar innebär att båda inkluderas i de hänsyn vi visar dem och samtidigt att båda exkluderas från privilegier. Inkludering och exkludering kan alltså vara två sidor av samma mynt, även om det kan vara svårt att se båda sidorna samtidigt. Men vissa exempel på sociala framsteg kan förklaras bättre i termer av inkludering, andra i termer av exkludering. Ibland ligger värdet främst i inkluderingen, ibland i exkluderingen och ibland råder det en balans. Det som beskrivs som en kamp *för* något kan ofta bättre beskrivas som en kamp *mot* något annat – till exempelvis övertro, fördomar och okunnighet, inte sällan kopplat till religion. När man på allvar började ifrågasätta den negativa inställningen till onani låg fokus inte i första hand på att inkludera något (annat än rent trivialt att kunna inkludera något som man ändå gör i klassen av neutrala och godtagbara handlingar) utan snarare på exkluderingen av förlegade idéer – om att onani

är moraliskt förkastligt samt leder till homosexualitet och psykisk ohälsa (och dessutom kunde förorsaka blindhet!).¹⁶ Detsamma gäller diskussionen om lagar mot hädelse eller blasfemi: poängen är inte att inkludera hädare utan att bekämpa själva idén om hädelse (åtminstone som en juridisk term). Poängen med att reformera den viktorianska äganderätten var att exkludera ett privilegium för männen, inte att inkludera kvinnorna i ett privilegium. På samma sätt var inte syftet med avskaffandet av adelns privilegier (däribland skattefrihet) att låta någon annan ta del av dem – det var snarare att all sådan särbehandling skulle upphöra i samhället.

En avslutande invändning

VI HAR ARGUMENTERAT för att även om utvecklingen i samhället normalt mäts i termer av inkludering har också exkludering en viktig funktion när det gäller att skapa en bättre tillvaro för människor.

Vid sidan av invändningarna som handlar om att vårt argument är trivialt eller alternativt en »straw man» – invändningar som vi menar att vi besvarat – skulle man möjligen kunna lägga ytterligare en, nämligen att inkludering kan ses som *regeln* för sociala framsteg medan exkludering på sin höjd utgör *undantaget* som bekräftar denna regel. Men är det verkligen så? Vi menar att frågan är svårbedömd och att man mycket väl kan hävda att utvecklingen under de senaste århundradena i allt väsentligt handlar om en moralisk avreglering – av sexualiteten, av religionen, och av det civila livet i allmänhet. Kyrkans minskande makt och kampen mot föråldrade idéer har haft stora återverkningar på människors vardagsliv. Vi kan numera vara ateister, leva tillsammans ogifta och putsa fönster på en söndag med gott samvete. Sakta men säkert förpassas den binära könsuppfattningen till historien, åtminstone i vårt samhälle. Men det är som sagt svårt att göra en helhetsbedömning, eftersom trenden mot en moralisk neutralisering av våra vardagshandlingar också på senare tid mötts av mottrender, inte minst i spåren av klimathotet. Att flyga, köra ensam i en bensinslukande bil eller inte sortera sina sopor har plötsligt fått en moralisk laddning. Vi kan

alltså se att den moraliska cirkeln både krymper och expanderar på ett sätt som vi menar gör det svårt att säga vad som är regel och vad som är undantag. Vad vi har hävdad är att det i alla fall inte är självklart att det är trenden mot inkludering som är huvudregeln.¹⁷

→

Cathrine V. Felix är vik. universitetslektor i mänskliga rättigheter vid Historiska institutionen och lärare i praktisk filosofi vid Filosofiska institutionen, båda Lunds universitet.

Dan Egonsson är professor i praktisk filosofi vid Filosofiska institutionen, Lunds universitet.

Noter

1. T. ex. Frankrike, Belgien, Nederländerna, Österrike, Bulgarien, Turkiet och Danmark. Tack till Karin Zackari för exemplet.
2. Se till exempel R. Andreassen och B. Siim (2010); A. Kassir och J. G. Reitz (2016; 2010); N. Senior (2007); A. Timsit (2018).
3. Ett uppenbart undantag är hur anhängare av tanken på USA:s överhöghet öppet motverkar talet om inkludering. Flera av dem är dessutom skeptiska till demokrati.
4. www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html [2019-02-21].
5. law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/801/1392/1945004 [2019-02-21].
6. För en informativ artikel i detta ämne, se Joshi (2019).
7. UN News. 2016. ›No-one left behind› is ethical imperative of new development agency – UN deputy chief. 2016-01-13. news.un.org/en/story/2016/01/519872-no-one-left-behind-ethical-imperative-new-development-agenda-un-deputy-chief [2019-02-22].
8. dictionary.cambridge.org/dictionary/english/inclusive [2019-02-21].
9. Ett tack till Lena Halldenius som i en tidigare version av vår text pressat oss på denna punkt.
10. Vårt perspektiv är i första hand samtida samhällen i västvärlden, det är bara i förbigående vi tar upp icke-västliga kulturella praktiker. Vi vill inte ta ställning för ett västligt tänkesätt eller sätt att leva, eller döma andra sätt att tänka och leva. Däremot är det vår förhoppning att ett fritt resonerande tankeutbyte i en demokratisk anda kommer att leda till en samsyn om att sådana ting som kvinnlig omskärelse hör historien till.
11. freedomhouse.org/about-us. [2019-02-22].
12. För en mer detaljerad analys, se Egonsson (2018).
13. Det behövs knappast påpekas att mönstret inte gäller generellt. I maj 2019 förbjöds abort i delstaten Alabama och dessförinnan i augusti 2018 avisade den argentinska senaten ett lagförslag om att legalisera abort upp till den 14:e veckan av

VAD GÖR ETT SAMHÄLLE BÄTTRE? EN KRITIK AV INKLUDERINGS-/EXKLUDERINGSDIKOTOMIN

graviditeten, för att nämna ett par exempel.

14. Det vill säga en person vars biologiska, juridiska och sociala kön hängt ihop sedan födseln.

15. Vita är fortfarande privilegierade i många samhällen och kulturer. Det är mycket mer sannolikt att poliser i USA skjuter på en svart person som upplevs hotfull än på en vit person (Correll *et al.* 2007) – och de är, enligt statistiken, mer benägna att över huvud taget uppleva svarta som ett hot.

16. Att man använde omskrivningen »självbefläckelse» är talande.

17. Vi är tacksamma för kommentarer på en tidig version av texten från Joel Parthemore, Andreas Seland, Sebastian Östlund och deltagarna vid forskarseminarierna i praktisk filosofi och mänskliga rättigheter vid Lunds universitet. Ett stort tack också till Sabina Axelsson för värdefulla kommentarer och korrigeringar av slutversionen.

Litteratur

- ANDREASSEN, R. & SIIM, B. (2010) »Debatter og reguleringer af muslimske tørklæder – populisme og symboler», *Politik*, 13:4, ss. 15–24.
- BICCHIERI, C. (2016) *Norms in the Wild: How to Diagnose, Measure and Change Social Norms*, Cambridge University Press.
- BUCHANAN, A. & R. POWELL (2015) »The Limits of Evolutionary Explanations of Morality and Their Implications for Moral Progress», *Ethics*, 126:1, ss. 37–67.
- CORRELL, J., B. PARK, C.M. JUDD, B. WITTENBRINK, M.S. SADLER & T. KEESSEE (2007) »Across the thin blue line: Police officers and racial bias in the decision to shoot», *Journal of Personality and Social Psychology*, 92:6, ss. 1006–1023.
- EGONSSON, D. (2018) »Moral Progress», i: *International Encyclopedia of Ethics*, Wiley Online Library. doi.org/10.1002/9781444367072.wbiee843
- FELDER, F. (2018) »The Value of Inclusion», *Journal of Philosophy of Education*, 52:1, ss. 54–70
- JOSHI, Y. (2018) »LGBTI people» i J. Drydyk & L. (red.), *Routledge Handbook of Development Ethics*, Routledge.
- KASSIR, A. & J. G. REITZ. (2016) »Protesting headscarf ban: a path to becoming more French? A case study of ›Mamans toutes égales‹ and ›Sorties scolaires avec nous‹», *Ethnic and Racial Studies*, 39:15, ss. 2683–2700.
- KYMLICKA, W. (2001) »The Good, the Bad, and Intolerable: Minority Group Rights» i P. Hayden (red.), *The Philosophy of Human Rights: Readings in Context*, Paragon House.
- LECKY, W.E.H. (1869). *History of European Morals from Augustus to Charlemagne, Vol. 1*, Longmans, Green, & Co. Project Gutenberg edition: www.gutenberg.org/ebooks/39273 [2019-02-22].
- NIETZSCHE, F. (2008) *Thus Spoke Zarathustra: A Book for Everyone and Nobody*, Oxford University Press. Project Gutenberg edition: www.gutenberg.org/ebooks/1998 [2019-02-22].
- NÆSS, A. (1989) *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*, Cambridge University Press.
- POPPER, K. (1945) *The Open Society and its Enemies: Vol. I, The Spell of Plato*, Routledge.
- RORTY, R. (2007) »Philosophy as Cultural Politics» i R. Rorty (red), *Philosophical Papers, Vol. 4*, Cambridge University Press.

- SENIOR, N. (2007) »The Muslim Head Scarf Controversy in French Schools: A Sign of Inclusion or of Exclusion?«, *Rhetor. Journal of the Canadian Society for the study of Rhetoric*, 2: ss. 1–23.
- SINGER, P. (1975) *Animal Liberation: A New Ethics for our Treatment of Animals*, Random House.
- SINGER, P. (2008): »Is There Moral Progress?«, *Project Syndicate*: www.projectsyndicate.org/commentary/singer35/English [2019-02-22].
- TIMSIT, A. (2018) »A Gap ad with a girl in hijab shows how differently the US and France view personal liberty«, *Quartz*: qz.com/1354629/a-gap-ad-showing-a-girl-in-a-hijab-is-infuriating-french-politicians/ [2019-06-25].